

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Literatura fantastyczna : przypadek chorwacki

Author: Antonina Kurtok

Citation style: Kurtok Antonina. (2015). Literatura fantastyczna : przypadek chorwacki. W: E. Bartos, D. K. Chwolik, P. Majerski, K. Niesporek (red.), "Literatura popularna. T. 2, Fantastyczne kreacje światów" (S. 83-102). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANTONINA KURTOK
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Literatura fantastyczna – przypadek chorwacki

Druga połowa wieku XX przyniosła w Jugosławii istotne zmiany mające wpływ na szeroko pojęte funkcjonowanie kraju. Zerwanie przez Josipa Broza-Tito kontaktów z Józefem Stalinem, a co za tym idzie, zawieszenie stosunków Jugosławii z państwami bloku wschodniego, wymusiło w naturalny sposób konieczność otwarcia się tego państwa na Zachód oraz zliberalizowanie polityki. (Częściowe) odejście od realizmu socjalistycznego odczuwalne było również na scenie artystycznej. Nie oznaczało ono bynajmniej braku kontroli i nacisków ideologicznych ze strony rządzących, jednakże umożliwiało łatwiejszy dostęp do wysoko rozwiniętych ośrodków kulturalnych (w tym literackich) Europy Zachodniej czy Ameryki. Twórcy zyskali możliwość zapoznania się z nowymi tendencjami i prądami literackimi, a także z nurtami filozoficznymi. Efektem poszerzenia horyzontów światopoglądowo-artystycznych literatów był znaczący zwrot w działaniach pisarzy. Na lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte XX wieku przypadł początek istotnej modyfikacji charakteru i znaczenia społecznego tekstów kultury. Na rynku wydawniczym zaczęły pojawiać się utwory hybrydyczne, dominował pluralizm tematów, stylów, nurtów i prądów, zacierała się granica między literaturą trywialną, przeznaczoną dla szerokiego grona czytelników, a literaturą o wysokich walorach estetycznych.

Od roku 1952 w Chorwacji powstawało dużo grup literackich, realizujących nowatorskie koncepcje ideowo-twórcze. *Krugovaši* („krugowasze”) – generacja skupiona wokół czasopisma „Krugovi” (1952–1958) – wyznawali zasadę całkowitej wolności twórczej. Poeci, a później także prozaicy tej grupy działali w oderwaniu od tradycji narodowej i klasycznych form pisarstwa, nawiązywali do nowoczesnych nurtów zachodnioeuropejskich i amerykańskich, wyznaczając przy tym własny kanon artystyczny. Teksty „krugowaszy” były heterogeniczne

– powstawały w duchu tolerancji i poszanowania różnic, co podkreślało indywidualizm i możliwość występowania oraz współlistnienia rozmaitych środków wyrazu. Przeważała zatem w tych utworach poetyka eksperymentu, pluralizm estetyczny oraz afirmacja nowatorskiego, autorskiego stylu i języka. Pisarze sprzeciwiali się ideologii politycznej, krytycznie odnosili się do narzucanego przez władze państwowe sposobu myślenia i zachowania¹.

Drugą znaczącą grupą literatów, jaka pojawiła się po II wojnie światowej, była generacja współpracująca z periodykiem „Razlog” – tzw. *razlogaši* („razlogowcy”). Twórcy ci formalnie działali w latach 1961–1969, ale w rzeczywistości tendencje, które zapoczątkowali, widoczne były jeszcze w pracach publikowanych w połowie lat siedemdziesiątych. Poeci i prozaicy należący do tej generacji, czerpiąc między innymi z doświadczeń poprzedników oraz pogłębiając je, szukali nowoczesnych kierunków literackich, na których mogliby się wzorować; najwyraźniej konkretyzacja koncepcji twórczej „razlogowców” była dostrzegalna w liryce. W swoich utworach „razlogowcy” zmierzali do intelektualizacji poezji, w tym do unifikacji dyskursu artystycznego z dyskursem filozoficznym (przede wszystkim fenomenologicznym). Zmodyfikowali sposób organizacji tekstu we wszystkich jego warstwach: leksykalnej (zaczęto posługiwać się metajęzykiem oraz terminologią zapożyczoną z filozofii), brzmieniowej (utwory były nierytmiczne i niemelodyczne) oraz w warstwach składniowej i strukturalno-typograficznej (dużą rolę zaczęła odgrywać strona graficzna i wizualna tekstów). W rezultacie takich zabiegów poezja stała się hermetyczna i niekomunikatywna. Płaszczyzna tematyczna utworów była niezwykle rozbudowana – w tekstach realizację znalazła zarówno sfera metafizyczna, jak i ta konkretna, przyziemna: pisarze poruszali w swych pracach problematykę egzystencjalną (rozpatrywali kwestie etyczne jako wyraziciele doświadczenia epoki – poczucia braku nadziei, pustki, bezsensu istnienia), poddawali też refleksji otaczającą ich rzeczywistość oraz wartości w niej występujące, opisywali przedmiotowość codziennego życia.

Należy podkreślić, iż mimo wprowadzania do procesu twórczego (szczególnie przez literatów pokolenia „krugowaszy”) wielu działań o charakterze eksperymentalnym, spontanicznym, tym samym podejmowania prób odświeżania atmosfery literackiej Chorwacji, poszerzania horyzontów² tamtejsza literatura pozostawała w ścisłym związku

¹ Por. V. VISKOVIĆ: *Komparativni pregled hrvatske proze u šezdesetim i sedamdesetim godinama*. In: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Eds. A. FLAKER, K. PRANJIĆ. Zagreb 1978, s. 667–668; K. NEMEC: *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Zagreb 2003, s. 26–27.

² K. NEMEC: *Povijest hrvatskog romana...*, s. 25–27.

z rzeczywistością pozaliteracką. Sytuacja ta nie wydaje się bynajmniej zaskakująca, gdyż chorwacka literatura niemal zawsze zmagająca się z problemem małości, prowincjonalności, niedowartościowania, głębokiego osadzenia w rodzimej tradycji i ciągłych odniesień do kontekstu społecznego i kulturowego³. Jak trafnie zauważa w tekście *Literatura chorwacka na rozdrożu* Jan Wierzbicki:

Krugowaszom [...] i pisarzom starszym zawsze wyraźnie o coś poza literaturą chodziło⁴.

Początek lat siedemdziesiątych XX wieku stojący pod znakiem z jednej strony coraz większej ekspansji kultury, estetyki i idei znamionujących wczesny postmodernizm, z drugiej zaś radykalnych zmian, do jakich doszło na początku tego dziesięciolecia w polityce społecznej obszaru dzisiejszej Chorwacji (między innymi represje związane z uczestnictwem w tak zwanej chorwackiej wiosnie w 1971 roku, stworzenie „czarnej listy” zawierającej nazwiska autorów objętych zakazem uczestnictwa w życiu publicznym oraz wyrażania jakichkolwiek opinii o charakterze patriotycznym albo nacjonalistycznym), umożliwił pojawienie się „nowej jakości” w chorwackiej literaturze.

Nadziei na zmiany upatrywano przede wszystkim w wejściu na scenę literacką nowej generacji pisarzy – uznawanej przez część badaczy za formację stylistyczną *sensu stricto* – pokolenia twórców urodzonych między rokiem 1945 a 1950, publikujących swoje teksty w latach siedemdziesiątych XX wieku bądź – jak szczegółowo podają niektórzy historycy literatury – w latach 1969–1975. Teksty tychże twórców, drukowane na początku w wychodzących w Zagrzebiu studenckich czasopismach „Studentski list” i „Omladinski tjednik”, reprezentowały odmienne od dotychczasowych poetyki oraz wskazywały na zupełnie inne aspiracje artystyczne „młodych” literatów, w doborze zarówno tematyki, jak i narzędzi jej realizacji. Pisarze ci w swych utworach zrywali z koncepcją literatury zaangażowanej społecznie – tzw. prozy rzeczywistościowej (*stvarnosna proza*) – „demonstrowali literackość w stanie czystym”⁵, pisanie pojmując jako przestrzeń wolności twórczej i prawo do pełnej indywidualności⁶. Generacja owa wzbudzała liczne kontrowersje; można nawet zaryzykować stwierdzenie, iż działalność tego pokolenia jest źródłem polemik po dzień dzisiejszy. Historycy,

³ Por. J. WIERZBICKI: *Literatura chorwacka na rozdrożu*. W: IDEM: *Pożegnanie z Jugosławią*. Cz. 1: *Szkice i portrety literackie*. Warszawa 1992, s. 100–109.

⁴ Ibidem, s. 106.

⁵ Ibidem.

⁶ Por. K. NEMEC: *Mogućnosti tumačenja*. Zagreb 2000, s. 156.

krytycy i teoretycy literatury toczyli liczne spory i dyskusje w kwestii chociażby samego terminu, którym określano tę formację. W istocie upowszechniły się trzy nazwy – każda budzi pewne zastrzeżenia i przy dokładniejszej, pełniejszej analizie wszelkich aspektów działań twórczych łatwo zostaje podana w wątpliwość. Mowa tu o takich terminach, jak „młodzi prozaicy”, „fantastycy” (*fantastičari*) oraz „borgesowcy”. Szczególnie to ostatnie określenie stało się przyczyną skrajnych wręcz ocen i opinii wyrażanych w stosunku do tego pokolenia. Termin ów – początkowo nacechowany negatywnie – wprowadzony został przez Branimira Donata, a po raz pierwszy pojawił się w 1972 roku w jego eseju *Astrolab za hrvatske borhesovce*⁷ [*Astrolabium dla chorwackich borgesowców*] opublikowanym na łamach czasopisma „Teka”. Część badaczy literatury chorwackiej uznawała bowiem, iż „młodzi prozaicy” zbyt wzorowali się na twórczości Jorge Luisa Borgesa, zbyt dosłownie korzystali z motywów czy założeń konstrukcyjnych tekstów argentyńskiego literata bądź wręcz ślepo je kopiowali. Chorwacki krytyk literacki i eseista Veselko Tenžera w artykule *Mlada hrvatska proza u kontekstu poslijeratne prozne produkcije* [*Chorwacka młoda proza w kontekście powojennej produkcji prozatorskiej*] tak pisał o (rzekomej) fascynacji „fantastyków” autorem *Fikcji* (*Biblioteki Babel*):

Borges, jak wielu innych pisarzy światowych w ostatnich dwóch dekadach, zawładnął w Chorwacji umysłami młodych: stał się dewizą najmłodszych opowiadaczy. Język chorwacki, który w prozie był zawsze odbiciem momentu historycznego, nagle stał się przędzą dla ogrodów wyobraźni, z egzotycznymi postaciami i zapachem czegoś nieznanego. [...] Wada wszystkich pilnych adeptów pisania polega na tym, że pamiętają oni tylko najbardziej efektowne momenty z nauki swoich mistrzów [...]. Krążenie wokół wybranych grządek lektury doprowadza takich uczniów do totalnej depersonalizacji i do oczywiście nierealnego pragnienia odkrywania Ameryki bez wyruszania w morze, bez chorób i burz⁸.

W podobnym tonie wypowiadał się również chociażby polski znawca literatury chorwackiej – Julian Kornhauser – który wskazywał,

⁷ Przedruk na przykład w: B. DONAT: *Astrolab za hrvatske borhesovce*. In: IDEM: *Izabrana djela*. Zagreb 1991.

⁸ V. TENŽERA: *Mlada hrvatska proza u kontekstu poslijeratne prozne produkcije*. „Republika” 1979, nr 5–6, s. 473–481. Cyt. za: K. BAGIĆ: *Literatura i kultura chorwacka lat siedemdziesiątych XX wieku*. Przeł. L. MAŁCZAK. W: *Chorwacja lat siedemdziesiątych XX wieku. Kultura – język – literatura*. Red. L. MAŁCZAK, P. PYCIA. Katowice 2010, s. 26.

iż „generacja borgesowców niewolniczo trzymała się poetyki wielkiego Argentyńczyka”⁹. Należy przypuszczać, że jedną z głównych podstaw takich sądów stanowił fakt, iż pierwszy przekład *Fikcji* Borgesa ukazał się w Jugosławii w 1963 roku, czyli sześć lat przed debiutem „fantastyków”. Kolejnej z przyczyn zainteresowania Borgesem można by upatrywać już bezpośrednio w założeniach konstrukcyjnych utworów, które, co nie ulega wątpliwości, były zbieżne z tymi znanymi z dzieł Argentyńczyka, ale – co niezwykle istotne – także z pojawiającymi się w tekstach Nikołaja Gogola, Franza Kafki, Michaiła Bułhakowa, Italo Calvino czy Edgara Allana Poego. Sami zainteresowani zaś oskarżenia o „tanie plagiatstwo dzieł Borgesa”¹⁰ odpierali, twierdząc, że:

Borges był potwierdzeniem tego, za czym się opowiedzieliśmy na podstawie innych punktów orientacyjnych rozmieszczonych w tradycji, powiedzmy Maupassanta, Andrejewa, Kafki czy innych. (Pavao Pavličić)¹¹

Borges naprawdę pojawił się później. (Drago Kekanović)¹²

Pomijając szereg kolejnych zarzutów (mniej lub bardziej uzasadnionych) kierowanych pod adresem „fantastyków”, z całą stanowczością można jednak uznać tę formację stylistyczną za swoisty fenomen na gruncie chorwackim. Badacz literatury Velimir Visković z lekką dozą ironii wskazuje nawet na obecność przy początkach kształtowania się „młodej prozy” pierwiastka metafizycznego:

już w genezie młodej prozy jest coś fantastycznego: to pokrewieństwo ludzi, którzy zajmują się jakimiś dziwnymi rzeczami, a nawet jedni nie wiedzą o istnieniu drugich¹³.

Jak już wspomniano, do generacji „fantastyków” należeli pisarze z pokolenia urodzonego podczas II wojny światowej lub tuż po niej. Pisarze ci – co warto podkreślić – mieli odmienne indywidualne zain-

⁹ Por. J. KORNHAUSER: *Wspólny język. Jugoslavica*. Katowice 1983, s. 245.

¹⁰ Por. E. SZPERLIK: *Literatura fantastyczna i borgesowcy – początek chorwackiego postmodernizmu*. W: *Nasza środkowoeuropejska ars combinatoria*. Red. K. PIENIAŻEK-MARKOVIĆ, G. REM, B. ZIELIŃSKI. Poznań 2007, s. 328–329.

¹¹ Cyt. za: K. BAGIĆ: *Literatura i kultura chorwacka lat siedemdziesiątych XX wieku...*, s. 26.

¹² Ibidem.

¹³ „[...] već tu, u genezi mlade proze, ima nešto fantastično: ta srodnost ljudi koji se bave nekim čudnim stvarima a da i ne znaju jedni za druge”. Tłum. – A.K. V. VISKOVIĆ: *Mlada proza. Eseji i kritike*. Zagreb 1983, s. 10.

teresowania, inną specyfikę miały rękopisy prozatorskie czy orientacje literackie tych autorów, w większości jednak ich twórczość określały podobne założenia poetyckie oraz tematyczne¹⁴. Do interesującego nas grona „fantastyków” należeli między innymi: Albert Goldstein (ur. 1943), Nenad Šepić (ur. 1943), Stjepan Čuić (ur. 1945), Pavao Pavličić (ur. 1946), Drago Kekanović (ur. 1947), Irfan Horozović (ur. 1947), Dubravko Jelčić-Bužimski (ur. 1948), Goran Tribuson (ur. 1948), Veljko Barbieri (ur. 1950) – wszyscy oni wydali teksty noszące znamiona fantastyki jeszcze w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku. Dorobek twórczy wspomnianych „borgesowców” był niezwykle bogaty, uważani byli oni za jedną z najpłodniejszych literacko formacji. W dorobku „borgesowców” znalazły się przede wszystkim krótkie formy narracyjne: (krótkie) opowiadania (*kratka priča*), nowele, opowieści (*pripovijetka*, *pripovijest*) – i to w ogromnej liczbie wariantów. Repertuar typów i podtypów (krótkich) opowiadań i nowel tworzonych przez „młodych prozaików” był niezwykle szeroki i heterogeniczny. Powieści fantastyczne zaczęły powstawać dopiero w drugiej połowie lat siedemdziesiątych (P. Pavličić: *Koraljna vrata*, *Večernji akt*, *Plava ruža*; G. Tribuson: *Sanatorij*, *Snijeg u Heidelbergu*), a więc w gruncie rzeczy już po „rozpadzie” formacji (mówi się o modelach powieści „postborgesowskiej”, „postfantastycznej”¹⁵)¹⁶.

Warto ponadto zaznaczyć, że stosunkowo szybko, bo już w roku 1975 pojawiło się na rynku wydawniczym przekrojowe opracowanie na temat działalności generacji „borgesowców” – *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva* [*Antologija chorwackiej prozy fantastycznej i malarstwa*] pod redakcją Branimira Donata i Igora Zidicia (Zagreb 1975).

¹⁴ Por. na przykład: K. NEMEC: *Povijest hrvatskog romana...*, s. 296; K. NEMEC: *Mogućnosti tumačenja...*, s. 156.

¹⁵ E. SZPERLIK: *Literatura fantastyczna i borgesowcy – początek chorwackiego postmodernizmu...*, s. 334.

¹⁶ W rezultacie tej sytuacji przez wiele lat w opinii sporej grupy krytyków i historyków literatury lata siedemdziesiąte rozpatrywane były jako okres twórców niepiszących powieści – paradoksalnie jednak w tym czasie napisane zostały jedne z najwybitniejszych powieści chorwackich w ogóle. W artykule *Literatura i kultura chorwacka lat siedemdziesiątych XX wieku* Krešimir Bagić wymienił, jego zdaniem, najwybitniejsze powieści chorwackie w historii literatury narodowej. Zaliczył do nich między innymi następujące utwory: *Prosjaci i sinovi* (1971) Ivana Raosa, *Bolja polovica hrabrosti* (1972) Ivana Slamniga, *Luka* (1974) Antuna Šoljana, *Stari dečki* (1975) Zvonimira Majdaka, *Bosanski grb* (1975) Tomislava Ladana, *Izvanbrodski dnevnik* (1976) Slobodana Novaka, *Psi u trgovištu* (1979) Ivana Aralicy, *Zajednička kupka* (1980) Ranka Marinkovicia. Powołując się na dane zawarte w bibliografii powieści Nedjeljka Paro, Bagić wskazuje, iż w latach 1971–1980 na rynku chorwackim pojawiło się (łącznie z przedrukami i wydaniem lokalnymi) ponad 230 tytułów. Por. K. BAGIĆ: *Literatura i kultura chorwacka lat siedemdziesiątych XX wieku...*, s. 28.

Biorąc zatem pod uwagę ogromną liczbę prac, które wyszły spod piór chorwackich „młodych prozaików”, można uznać, iż prymarną cechą całej twórczości „fantastyków” była różnorodność, czego jednakże krótko po powstaniu formacji krytycy literaccy w większości w ogóle sobie nie uświadamiali – Velimir Visković w książce *Mlada proza. Eseje i kritike* [Młoda proza. Eseje i krytyki] pisze:

krytyka, oszołomiona kontrastem ich twórczości z dotychczasową prozą chorwacką, nie była w stanie zauważyć różnic wewnątrz całego modelu¹⁷.

Co więcej, kwestie jakiegokolwiek klasyfikacji czy systematyzacji utworów utrudniał czy wręcz uniemożliwiał fakt, że – jak zaznacza wybitny znawca chorwackiej literatury fantastycznej Jurica Pavičić, autor monografii *Hrvatski fantastičari. Jedna književna generacija* [Chorwaccy fantastycy. Jedna literacka generacja] –

fantastycy, ze swoimi ideami i preferencjami, sprawiają wrażenie dalekich i obcych¹⁸

– próżno bowiem szukać tego typu formacji stylistycznej w chorwackiej tradycji historycznoliterackiej. Pavičić w swej pracy dokonuje jednak szczegółowej analizy i oceny materiału badawczego oraz podejmuje próbę wyboru najbardziej reprezentatywnych, ale też najlepszych (jego zdaniem) utworów napisanych przez „borgesowców”; podkreśla jednocześnie, że w gruncie rzeczy można zliczyć je na palcach jednej ręki – wymienia jedynie teksty: *Praška smrt* [Praska śmierć] i *Raj za pse* [Raj dla psów] Gorana Tribusona, *Lađa od vode* [Łódź z wody] Pavla Pavličicia, *Talha ili šedrvanski vrt* [Talka albo ogród z fontanną] Irfana Horozovicia, *Homoteka Vesny Bigi*, *Kavez vlažnih figurica* [Klatka wilgotnych figurek] Dubravka Jelčicia-Bužimskiego czy *Staljinova slika i druge priče* [Obraz Stalina i inne opowiadania] Stjepana Čuicia.

Niemniej jednak Jan Wierzbicki w przywoływanym już artykule *Literatura chorwacka na rozdrożu* zwraca uwagę na istotny wkład generacji lat siedemdziesiątych w rozwój chorwackiej literatury:

¹⁷ „[...] kritika, zapanjena stupnjem njihove kontrastnosti spram dotadašnje hrvatske proze, bila je nesposobna da uoči diferenciranje unutar modela”. Tłum. – A.K. V. ViskoVić: *Mlada proza...*, s. 15.

¹⁸ „[...] fantastičari se zaista doimaju, sa svojim idejama i preferencijama, daleki i tuđi”. Tłum. – A.K. J. PAVIČIĆ: *Hrvatski fantastičari. Jedna književna generacija*. Zagreb 2000, s. 185.

I chociaż [...] święcąc rozliczne sukcesy, borgesowcy niczego wielkiego nie dokonali, a większość ich już bogatego dorobku prozatorskiego poddać by można bardzo surowej ocenie, ich pojawienie się stanowi w literaturze chorwackiej jakoś zupełnie nową¹⁹.

W tym miejscu jak najbardziej zasadne wydaje się więc pytanie: Czym zatem jest ta nowa jakość?

Chorwacka proza fantastyczna zamiast, jak pisze Velimir Visković, „zaproszenia do zmiany rzeczywistości” stała się „zaproszeniem do marzeń”²⁰. Pojawiła się tym samym szansa na jej zdefunkcjonowanie, odmitologizowanie i odideologizowanie²¹. Poszerzona została przestrzeń wolności artystycznej, teksty stały się polem gry, zabawy z alternatywnymi, fikcyjnymi światami oraz z nowymi technikami fabularyzacyjnymi. Krešimir Bagić w eseju *Literatura i kultura chorwacka w latach siedemdziesiątych XX wieku* wskazuje, iż:

Większość z nich [pisarzy – A.K.] [...] decyduje się na amimetyczną koncepcję literatury, na przeniesienie opowieści w inną przestrzeń oraz na jej bezpośrednie odniesienie do tekstowego świata jako swojego naturalnego źródła²².

Utwory pozbawiano szczegółowych opisów, planów psychologicznych czy socjologicznych lub ograniczano je do minimum. Istotą pisarstwa „borgesowców” było bowiem kreowanie całkowicie autonomicznych fikcyjnych światów, pozbawionych jakichkolwiek ograniczeń, wpływów czy motywacji politycznych, ideologicznych, społecznych. Ważny był tekst sam w sobie oraz jego możliwości tworzenia iluzji. Wprowadzano elementy o charakterze intertekstualnym, metatekstualnym i autoreferencjalnym. Sztandarowy i prawdopodobnie najbardziej reprezentatywny przykład tego typu zabiegów stanowi pochodzące z 1972 roku opowiadanie Pavla Pavličicia *Lađa od vode* umieszczone w zbiorze nowel o tym samym tytule. Narrator tego opowiadania – chłopiec – uznaje, że każde kolejne dzieło literackie jest następstwem poprzedniego. Historie tworzą swoisty szereg, łańcuch; na przykład postacie przechodzą z jednego opowiadania do drugiego, zmieniając tylko imiona – Pinocchio staje się Burattinem, Robinson zmienia się

¹⁹ J. WIERZBICKI: *Literatura chorwacka na rozdrożu...*, s. 106.

²⁰ „Književnost prestaje biti pozivom na mijenjanje stvarnosti, ona postaje pozivom na maštarenje”. V. VISKOVIĆ: *Mlada proza...*, s. 12.

²¹ Por. K. NEMEC: *Povijest hrvatskog romana...*, s. 298.

²² K. BAGIĆ: *Literatura i kultura chorwacka lat siedemdziesiątych XX wieku...*, s. 25.

w Guliwera, a Šegrt Hlapić zostaje Piętnastoletnim Kapitanem. Chłopiec traktuje pisanie jako proces selekcjonowania i przejmowania, a później montowania wybranych fragmentów. W rezultacie zaś owe fragmenty zachowują stare znaczenia, ale zyskują również całkiem nowe, wynikające z funkcji, jaką dany fragment pełni w nowym tekście²³:

W każdej książce było coś, co wydawało mi się kontynuacją poprzedniej książki, coś, co brało się z już przeczytanego. Zmieniały się imiona, nazwy... Lecz ja w tym wszystkim odnajdywałem jakieś tajemnicze pokrewieństwo, jakąś myśl przewodnią: wszystkie książki, wydawało mi się, tworzyły krąg i każda na swój sposób opisywała podobne wydarzenia i postaci, a ja czytałem i czytałem...²⁴

Podkreślenia wymaga fakt, iż fantastyka w chorwackiej literaturze zawsze była zepchnięta na margines rozważań krytyczno-, historyczno- czy teoretycznoliterackich. Twórczość „młodych prozaików” przez długi czas nie była rozpatrywana jako „prawdziwa” literatura, gdyż nie była związana z rzeczywistością społeczną i życiowym doświadczeniem. „Borgesowców” traktowano zaś jak pisarzy niższego rzędu – zarzucano im eskapizm, w tym przede wszystkim ucieczkę od ideologicznej i etycznej odpowiedzialności.

Działalność literacka generacji „fantastyków” dość szybko uległa przeobrażeniu. Większość pisarzy już w drugiej połowie lat siedemdziesiątych porzuciła poetykę „borgesowską” na rzecz prozy trywialnej – czy tzw. prozy gatunkowej (*žanrovska proza*) – Pavao Pavličić w swojej twórczości łączył powieści detektywistyczne z elementami prozy fantastycznej oraz powieści kryminalne z motywami charakterystycznymi dla powieści społecznej; Drago Kekanović zwrócił się w stronę utworów o tematyce wiejskiej, mając nadzieję na rewitalizację gatunku; Veljko Barbieri, wracając do tradycji, zaczął uprawiać prozę psychologiczną. Najdłużej wierny „młodej prozie” pozostał Goran Tribuson, który w istocie aż do połowy lat osiemdziesiątych XX wieku tworzył teksty bogate w motywy fantastyczne; później natomiast sięgnął po powieści kryminalne, detektywistyczno-społeczne, prozę autobiograficzną oraz wspomnieniową.

Z całą pewnością nie można uznać, że literaturę chorwacką dzieli się na tę przed „fantastykami” i po nich ani że „młodzi prozaicy”

²³ Por. V. VISKOVIĆ: *Mlada proza...*, s. 14–15.

²⁴ Cyt. za: K. BAGIĆ: *Literatura i kultura chorwacka lat siedemdziesiątych XX wieku...*, s. 25. Zob. na przykład: P. PAVLIČIĆ: *Lada od vode*. In: IDEM: *Lada od vode*. Beograd 2003, s. 143.

ją w jakikolwiek sposób zrewolucjonizowali, niewątpliwie natomiast otworzyli kolejny rozdział dziejów tamtejszej literatury, rozpoczynając między innymi proces jej zmierzania ku postmodernizmowi²⁵.

---

²⁵ Wkład „fantastyków” w ewolucję literatury chorwackiej precyzyjnie wymienia w swoim artykule Ewa SZPERLIK: *Literatura fantastyczna i borgesowcy – początek chorwackiego postmodernizmu...*, s. 334.

Antonina Kurtok

Speculative Fiction – The Croatian Case

S u m m a r y

The article synthetically presents the circumstances and conditions of the evolution of speculative fiction in Croatia, its place and role in the literary-historical process, as well as its significance for the evolution of Croatian literature in later years. Croatian speculative fiction is something of a phenomenon in the local literary/cultural space: it is identified in nearly all theoretical, critical or literary-historical studies with only one generation of writers publishing their texts in the 1970s. The activity of the so-called “fantasts” (*fantastičari*), also named “borgesians” or creators of “young prose,” was an expression of opposition towards the socially-engaged literature (*stvarnosna proza*), dominating at that time.

Antonina Kurtok

Phantastische Literatur – kroatischer Kasus

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der vorliegende Beitrag schildert synthetisch die Umstände und die Bedingungen der Entwicklung der phantastischen Literatur in Kroatien, deren Rolle im literaturgeschichtlichen Prozess und deren Bedeutung für spätere kroatische Literatur. Die phantastische Literatur Kroatiens ist im dortigen kulturliterarischen Bereich ein merkwürdiges Phänomen; sie ist zwar beinahe in allen theoretischen, literaturkritischen und literaturgeschichtlichen Abhandlungen lediglich mit einer Generation der ihre Texte in 70er Jahren des 20. Jhs veröffentlichenden Schriftsteller identifiziert. Die Tätigkeit der Phantastik-Autoren (*fantastičari*), die auch „Borges-Anhänger“ oder Vertreter der „jungen Prosa“ genannt werden, war ein Widerspruch gegen die damals vorherrschende sozial engagierte Literatur (*stvarnosna proza*).